

הרב א. יהושע צוקרמן שליט"א

המרגלים

דברים שנאמרו בישיבת מרכז הרב שלח לך התשמ"ט. יסודם נשמעו מפי מורנו הגר"ש נתן רענן קוק זצ"ל בבית הרב זצ"ל בשלח לך תשכ"ג ונרשמו לזכרו ולדמותו המופלאה זצ"ל.

פרשת המרגלים! לא זו בלבד ששומה עלינו ללמוד דבר ד' קורא הדורות מראש המופיע עלינו מידי שבוע ומלמדנו את חכמת ההשגחה האלוקית עלינו לקצב פרשיות השבוע כהוראת מורי ורבי הגרציי"ה זצ"ל - אלא עוד שאין לך נושא יותר בוער לתקופת הימים הללו. ועוד: סוגית המרגלים נוגעת כפרט לחיי בני התורה המשימים לילות כימים על שקידתה, כפי שיתבאר.

סוגיא זו חושפת אחד מהעקרims של אמונת ישראל: קדושת ארץ ישראל. בעקירתה מתמוטט כל בנין התורה, כל מגמת הבריאה, וכל שיכות למלכו של עולם. בכייתם הפכה דור - דעה לדור מדבר, קבעה בכיה לדורות ומהוה בעיית הבעיות כל עידן שעם ישראל חוזר אל ארצו היום כמו אז ככל לעומת ירושלים.

א. אנשי שם

בקריאת פסוקי התורה ולאור הבנתם בדברי חז"ל, פשוט הוא שהמרגלים היו גדולי תורה "כולם אנשים" בעלי חשיבות שנבחרו על פי משה ונשלחו על ידו וברשות ד"י.

יחד עם זאת, תמהים אנו למצוא בסוף הודעת השליחות את תפילת משה רבינו על יהושע: ויקרא משה להושע בן נון יהושע: נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים. א"כ למה שלחם? וכן מוצאים אנו אותה דאגה מטרידה את כלב בן יפונה ההולך על קברי אבות לבקש מהם הגנה מפני הסתת חבריו.

נתונים אנו איפה בעיצומו של ויכוח, והעמדות השונות היו ידועות. וכנראה שמשה קיווה שעצם השליחות תשפיע לטובה על הנשיאים. משה רבינו האמין בקדושת ארץ ישראל ופעולתה המחכימה. לא היה לו מוצא אחר כדי להקדים פני הרעה ולמנוע האסון, וניסה את כוחה של ארץ ישראל. "שלח לך, לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח" ד' ידע ומשה ידע! מה הם, המרגלים, ידעו?

1. בעיקר סוטה לד: - לה.
2. רש"י במדבר יג' ג'
3. שם ושם
4. רש"י ע"פ מדרש רבה וסוטה לד:
5. סוטה ל"ד ורש"י על החומש.
6. שם רש"י ובמד"ר וסוטה לו.

ב. מאיסת ארץ ישראל היא כפניה לע"ז

ובאמת ויכות גדול נטוש ביניהם ומשה ידע את הבעיה הזו. לא הפעם הראשונה שחלק מבני ישראל רצו לשוב מצרימה ומיאנו לשים פעמיהם בכיוון ארץ ישראל. כבר לפני הים נבוכו, וכן דתן ואבירם החליפו את ארץ מצרים בארץ ישראל וכינו את מצרים בשם ארץ זבת חלב ודבשי בהצטרפם לקרח ועדתו. המרגלים טענו "ניתנה ראש ונשובה מצרימה" ובוזה מרדו במשה רבינו והנהגתו לפירוש אחד: או אף רצו לנטוש את אמונת ד' ולקבל על עצמם עבודה זרה לפירוש אחר.

ג. הגשמיות המפחידה

מתברר על פי טיעוני המרגלים שהם לא יכלו להסתגל לעצמתה של ארץ ישראל וכוחה הטבעי הכביר. ואכן הם מאשרים שהיא ארץ זבת חלב ודבש ואף הביאו אשכול עצום במימדיו שיכול להיות נישא רק במוט ע"י עשרה אנשים. ולמה לא השתתפו כולם בנושאתו? אלא שעצם נשיאה זו היא הטענה והעצה הרעה, ולכן יהושע וכלב לא אבו להיות בין מושיטי הכתף⁷: עזה היא הארציות שבארץ ישראל. וממשיכים להתפעל מהענקים שנראו שם, ומשמותיהם המצביעים על תפקידם⁸, ומתחילים להבין את סלידתם מארץ ישראל, כשהם משווים את עצמם לחגבים ומביעים את הסכמתם לאותם יושבי הארץ שהביטו עליהם כאילו הם חגבים. ובוזה מסבירים המרגלים שאין הם מסוגלים כלל להתמודד עם ארץ זאת. ובשיא טיעונם אמרו "דבר גדול"⁹: "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו", כביכול כלפי מעלה אמרו, כביכול בעל הבית אינו יכול להוציא את כליו משם". אין להבין שגדולי ישראל אלו טעו ביכולת ד' הבלתי סופית וכאילו אין בכוחו הכל יכול להכריע אחד ממתנגדיו, אלא שפה מתחילים להכנס לעובי הקורה: ד' ית' נתן לאדם את הבחירה החפשית ואחריות להנהגת העולם מוטלת על האדם. השגחתו הפרטית ית' נתנה לו חופש ההנהגה עד כדי לומר "ד' צלך על יד ימינך: כביכול ד' הוא כאותו צל המהלך לפי תנועת היד"¹⁰ והמאבק הוא נטוש בין כוחות הגוף לבין כוחות הנפש, הארץ לעומת התורה, עבודת הגשמיות מחד ועבודת הרוחניות מאידך. ועל זה אמרו

7. במדבר ט"ז יג'.

8. רש"י במדבר יד' ד' על פי אונקלוס.

9. רש"י שם ע"פ רבותינו.

10. רש"י שם.

11. סוטה לד: ע.

12. רש"י שם יג לא וסוטה לה.

13. תהלים קכ"א ובמדבר ובנפש החיים שער א' פרק ז'

המרגלים ברוב פחד: לא נוכל לה... כי חזק הוא ממנו. שאם בעל הבית, ארון העולם, דוחק בנו להכנס למערכה זאת הארצית ולצאת מענני השמים הפרוסים עלינו במדבר ולקיים את התורה ולגדול בלימודה יחד עם הארציות האדירה של ארץ ישראל, לא נצליח למלא את רצונו. "דבר גדול דברו", נגד גדול השימו את עצמם.

ד. שכל ורגש רצון

ובאמת טענה קשה בפיהם. הרב זצ"ל מבאר אותה בהקדמת חבש פארי במישור הנפש האישי, על פי הנאמר בשערי קדושה לרח"ו זצ"ל¹⁴. כוחות הנפש מקבילים חלוקתם לארבעת היסודות, בתיאום המפליא הקיים בבריאת ד' האחת. הכוח היוצא והמפרה ביותר בעולם הטבעי הוא יסוד האש המתגלה דרך אנרגית השמש, אש החרושת וחום החיים. והוא חל על יסוד העפר הטומן בכוחו העלום את יכולת הצמיחה, האש פועלת בארץ בשותפות יסוד המים הממלא את כל הישוב והמגבל את העפר הארצי והמזרים לתוכו את גלי החום, ואת תנועת כל החמרים הדרושים לחיים שמכוח יסוד המים היא. תנועות החיים מופיעות בשני אלה: האש והמים, האש העליונה והמים התחתונים. שותפים הם בפעולתם אם כי אויבים הם במהותם. וכך הוא בכוחות נפש האדם. השכל הוא אש העליונה ורגש הוא המים שבמציאות התחתונה - הצופן של תאי המוח הוא בחינת אש, מתח חשמלי, אנרגיה הנוצרת ע"י כל מערכת העצבית והתאית - לעומתו בלב זורמים כל הנוזלים המהווים מרכז חיות האדם. הלב הוא מרכז החיים ועל השכל להיות מנהלם. שניהם חלים על הרצון, שהוא מקביל ליסוד העפר, וכן אותיות השורש רצ"ה הם יסוד למונח ארץ כפי המדרש¹⁵ על הפסוק "ויקרא אלוקים ליבשה ארץ: למה נקרא שמה ארץ, שרצתה לעשות רצון קונה" ואף כן מכנה מלאכי¹⁷ את ישראל... "כי תהיך אתם ארץ חפץ...". ארץ ישראל ועם ישראל נוצרו בנשמותיהם הקדושות הזהות כדי להוות רצון ד' בעולם. ואף בקהלת רבה נדרש על עם ישראל ונצחיותם המקרא והארץ לעולם עומדת¹⁸ אלו ישראל שנקרא ארץ.

ואמרו המרגלים שהשכל עוין הוא לרגש הארצי וכמו שהמים מכבים את האש או האש מלחכת את המים ומיבשם כן בנין הרוחני של האדם הוא מנוגד לבנינו הגשמי וכל מה שיוסיף ישוב הארץ תיקון, יוסיף השכל חורבן¹⁹. וכפי

14. דרוש א' עמ' כא

15. שערי קדושה חלק א' שער ב.

16. בראשית רבה פרשת ה' אות ח'

17. מלאכי ג' יב'

18. קה"ר פרשת א'

19. חוכת הלבבות שער הפרישות פ"ב

שגם מצאנו את רבי שמעון בר יוחאי שביטל במבט עיניו את העוסקים במלאכת המחרשה בחול ועוסקים בחיי שעה ועוזבים את חיי עולם²⁰: תחת מלכות הרשע יש נגוד גמור בין עבודת האדמה ותיקון העולם לבין החלת מלכות שמים ולימוד חכמת התורה. וכן רבינו בחיי בן ר' יוסף אבן פקודא היה בחוץ לארץ המרגלים היא הוכעה אף כלפי עבודתה הגשמית של ארץ ישראל כשהעם הוא רבוני ומלכו משיחו ממשיך בסדרי החברה הישראלית את מערכת הקודש, או עבודת האדמה קודש היא.

ה. כוח האמונה מחברת בין הרוחניות לגשמיות

יש להבין במה פשעו המרגלים בטענתם הנראת כה צודקת. אלא שמאסו בארץ חמדה, כי רצון ד' הוא שנכנס לארץ ישראל ונתעסק בגשמיותה כפי שמורים על כך הרבה פסוקים, והוא ית' נתן פתרון לאותו ניגוד המהותי השורר בין בנין הרוח לבין בנין הגוף. הוא יודע את הבעיה הנצבת לפני בני אדם ואף הוא המציא את הפתרון. פתרון זה נעוץ באמונה, בהבנת עומק האמונה, שהרי ענינה של האמונה לראות את האלוקי שבכל בריאה ולגלות השגחתו שבכל המאורעות. להבין שסדרי הקיום של כל חי נערכים על פי המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. האמונה היא חויה, חויה בעצם הנפש, בעצם חיותה, היא ה"אני" שבכל יש, והאלוקים מסדר על ידה את כוחות הטבע שימלאו יפה ובנאמנות מדוייקת את תפקידם. וכדברי הרב זצ"ל בעולת ראייה²¹: "האמונה האלוקית היא החוקקת את התפקידים של כל כוחות ההויה, שיעשו את תפקידם בכל עז ומרץ, בכל איתניות של קיום ונצחון, שהכח הכביר של אור האמונה האלקית מאיר עליהם,..." להיות יודע שד' לא רק בשמים העליונים אלא שהוא ית' מתאחד גם בארץ - ארץ ישראל - בגלל תכונותיה העליונות. האמונה בד' היא אפשרית דוקא במקום שהקב"ה קבע שם את גלויו, איחוד שמים וארץ הוא בארץ המוריה. כמו שבשמים מתאחדים אש ומים כן בארץ ישראל. הר הבית מסוגל להופעת שכינה ושם עולים לראותה שלוש פעמים בשנה. אם ישנה אמונה ברורה זאת, אז פשוט שעבודתה הגשמית והצלחתה המזיכה חלב ודבש גם מצמיחה קדושה, וחלילה מהלעז הקובע שעבודתה מוסיפה חורבן לשכל, אדרבה פירותיה טעונות הפרשת תרומות ומעשרות ופן יקרב זר לאכול את קדושת תרומותיה. מציאות גשמית קדושה זו ממלאת את התפקיד של הכלי המפריד בין האש למים. כשהמים נתונים בכלי - ארץ ישראל - אז שיתוף פעולתם של האש והמים עולה יפה. ארץ הקודש. ארץ ד'. מהוה המיצוע בין הרוחני המתעלה לגשמי המגלה. אחיזת התורה מתאפשרת רק במציאות קודש

20. שבת לג:

21. עו"ד א' עמ' ג' על מודה אני.. רבה אמונתך.

22. רש"י בראשית א' א'

זאת²³. ללא העמקה באמת ישנה מאיסה בארץ חמדה. תורה גדולה דרושה לאמונה זאת. ביום בלא לימודה בישיבות אי אפשר לאדם להבינה מעצמו, ולסגל את יסוד היסודות: אמונת ישראל שכתפקידה לראות שכינה בתחוננים, שבתפקידה ליחד שמו באהבה ולהמליך את מלכותו בשמים ובארץ. תורה גדולה דרושה לעבודת הארץ הזאת, היפך טענת המרגלים, ואין תורה כתורת ארץ ישראל²⁴ אשר שם הזהב, אלו דברי תורה, שהן נתמדים מזהב ומפז רב, "וזהב הארץ היא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל" וכן התבטא רבי זירא "אורא דארץ ישראל מחכים"²⁵ ושינה פסקו אשר פסק הלכה בכבל, ולכן עבודת ארץ ישראל מתיחסת לאמונה כחז"ל "אמונה - זה סדר ורעים"²⁶.

ו. אין הקשר בין ד' והאדם הפרטי אלא דרך העם ובארץ

"השאיפה" אל ד' היא פסולה²⁷ כעין ע"ז כי אתה על ארץ ובעולם המוגבל וד' הוא אין - סוף ואם כן איך תשאוף אתה אל ה"לא - מוגדר", ואם חלילה ידעת לאן לשאוף, הלא הגדרת את ד' חלילה. אלא ד' ית' הוא שבא אליך, הוא שמתחיל את היחס, הוא שברא אותך²⁸ ללא ידיעתך הבחירת האנושית, הוא ית' תל במציאותך והוא גם בורא מציאות מתווכת, השרויה בעולם. ושם תמצאהו "דרשו ד' בהמצאו". יש שמתגלה בענן, ויש שמאיר מארון הברית "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ד'" וכן בנוחו יפנה משה אל ארון העדות בשם ד'. המציאות הקבועה שעל ידה מופיע ד' בעולם, שבה מתאחד בכל גילוייו בעולם הזה היא ארץ ישראל, ארץ של עם ישראל, ארץ שבה נשמת עם ישראל, רק באמצעותה ישנה נבואה²⁹ וארץ זאת נקראת "מלפני ד'" בתורה²⁹. רק מתוך קדושתה מתאפשרת היניקה התורנית בכל גאונותה - ואין לך ביטול תורה יותר מהגלות³⁰: "כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך בטול תורה גדול מזה".

מקדושתה הממשית נובעת קדושת מעשי המצוות המגלים את רצון ד' בחיינו הגופניים. בלעדיה הופכות המצוות כחוץ לארץ למעשים אנושיים רגילים, כחינת קיום מצוותינו על ידי לא יהודי שאין בו קדושת נשמת ישראל. ולולי הצפיה לשיבת הארץ וההתכוננות אליה, לא היינו מצווים אף במצוות התלויות בגוף. ורק משום שעם

23. חגיגה ה: אין לך ביטול תורה יותר מהגלות

24. בראשית רבה פרשה טז' אות ד'

25. בבא בתרא קנ"ח:

26. שכת לא.

27. זרעונים שבאורות לרב זצ"ל "צמאון לא-ל חי עמ' קי"ט.

28. כוזרי ב' ח'

29. בראשית ד' ט"ז, יונה א' ג'

30. חגיגה ה:

ישראל שייך תמיד לארץ ישראל, אף בהיותו גולה ממנה, לכן צווינו גם בחוץ לארץ לקיים המצוות מדאורייתא בחינת הצבת ציוני דרך.³¹

ולכן כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוקה.³² כי היחס לאלוקים כולו מתחיל מהאלוקים בעצמו המופיע עלינו לתוך מציאותנו. ונשאר לנו להפתח לפניו בבחירתנו החפשית על ידי למוד התורה וקיום מצוותיו. והיא ההליכה ברכיו שדרכם הוא מתגלה עלינו. והגילוי דוק בארץ ד'.

המרגלים מאסו במציאות המתווכת, בארץ ד', בארץ שד' איווה למושב לו, והוא ית' קבע שרק שם נפגשהו ולא חוצה לה, ואם ישנם איזו ניצוצי - קדושה פזורים בחוץ לארץ, הם אלו שיצאו מציון. המרגלים - כדור הפלגה - דימו לעצמם להעפיל לשמים ישיר, בתור מתחילי התהליך ובתור יוצרי היחס הרוחני כינם לבין בורא עולם. דימו שבכוזח לימוד התורה וקיום המצוות יתעלו, בלי שימת - לב לכל יתר התנאים - הסדר של הופעת הקודש. והוא בלתי אפשרי, והוא גם חטא לרצון הבורא, החפץ שנהיה שמימים בארץ ונקדש המציאות התחתונה החמרית ולא נברח לשמים הרוחניים. בלא יצירת הכלי המתנוך - ארץ ישראל, בית המקדש, ארון הברית וכו' - ישנו כאמת ניגוד בין אש הרוחנית לבין המים הגשמיים ולכן יוצר העולם שרצה בהופעתו ע"י שניהם, הוסיף לברוא את הכלי המבדיל ביניהם ומאפשר בכך השיתוף ביניהם. אמונה "זה סדר זרעים". ללא פעולת האמונה של ד' המגלה את מציאותו הפנימית בעולם הנבראים ובגשמיותם, לא יכלנו אף אנחנו לראות את האלוקי השרוי בכל היש ומקיימו בכל יום תמיד.

ז. עם המקום או עם הזמן

המרגלים דגלו בשיטה שעם ישראל הוא עם הנצח, וקיים בזמן לנצח ללא מקום. אין מושג "גולה" כלל, כי בכל מרחבי העולם הזמן הוא מקומו ובו הוא מסדר את "מדינתו". איפה שהעם חי, שם מקומו. השבת היא רקמת מציאותו. בשבת נושמים "אוויר נשמות" ולא דוקא בארץ ישראל. והשבת היא המזרח אליו לבו כמה. נקבעת ע"י זריחת השמש בכל מקום ומקום. כך סברו היהודים שלא עלו עם עזרה הסופר וכן ישנם היום פילוסופים יהודים המואסים בגבולות ארץ, במדינה, בלאומיות ובכל ערך הקשור - לטענתם - לצמצום רוחו של עם ישראל.

מוכן הוא שחכמי ישראל הממשיכים את גלוי ד' לנצח, מודיעים לעם את אמיתת אמונתו: ד' הוא אלוקי בית מקדשנו ובהר הקודש משרה שכינתו המתפשטת על כל העולם דרך ציון, והתורה ומצוותיה היא משפט אלוקי הארץ.³³

31. ספרי, דברים יא י"ח ורש"י ורמב"ן שם ורמב"ן ויקרא י"ח כ"ה.

32. כתובות קי: ורש"י בראשית י"ז ח' ויקרא כ"ה ל"ח.

33. מלכים ב' י"ז כ"ז.

וכדברי מורנו הגר"ש נתן רענן זצ"ל בספרו "נתן תורה" "ולא התעמקו
 (המרגלים) לעמק ענינם של ישראל שקדושתם נעלה וקדושת ארץ ישראל הארציות
 שלה לא מונעים את מעלת קדושתם אלא הקדושה עוד מתגברת ומתעלה לתוכן
 אחד המיוחד של האחדות הכללית..." ע"כ.

